

Nu eller aldrig: 300-året for det tabte land på den anden side af Øresund

Publiceret 15/07/2020 i [Historie/Danmark](#) af [Rasmus Friis Effersøe](#)

HISTORIE – ”Nu eller aldrig” stod skrevet på de vogne med soldater, heste og krigsmateriel, der i 1709 blev sejlet over Øresund i det sidste forsøg på generobring af de gamle danske besiddelser Skåne, Halland og Blekinge. Forsøget fejlede, og efter det lange forløb kaldet ”Store Nordiske Krig” satte kong Frederik 4. for 300 år siden – den 14/7 1720 – sin underskrift på Frederiksborgfreden. En fredsaftale, der kom til at markere afslutningen på ”svenskekrigenes epoke” og det faktum, at de tidligere danske områder ikke ville vende tilbage til Danmark.

I et historisk perspektiv er statsgrænser sat i verden for at blive ændret. Det er sjældent fredsaftaler holder længe, og løbende grænserevisioner er mere reglen end undtagelsen. I år er det store danmarkshistoriske jubilæum hundredeåret for genforeningen med Sønderjylland eller den nordlige del af Slesvig, som var en af følgerne af det tyske nederlag i 1. verdenskrig. En grænsedragning, der i dag kan virke som det naturlige slutresultat af den historiske udvikling.

Men da grænsen blev revideret i 1920, var befolkningen næppe sikker på, at den lå fast for tid og evighed. Længere siden var 1800-tallets slesvigske krige og slagene ved Dybbøl og på Als trods alt ikke. Nye krige med medfølgende ændringer kunne hurtigt opstå.

Da svenskerne fik overdraget Skåne, Halland og Blekinge i 1658, kunne man som dansk magthaver gøre sig forhåbninger om en generobring... når man ser med nutidens blik, bliver det tydeligt, at muligheden for en dansk generhvervelse af skånelandene var stærkt begrænset, da først områderne var blevet tabt.

Grænsen kunne også sagtens have været blevet flyttet efter besættelsen under Anden Verdenskrig, hvis det havde været et stort politisk ønske. Tyskernes nederlag og danskernes status som allieret kunne have givet

muligheder, men det politiske flertal valgte en såkaldt ikke-revanchistisk politik, hvad mange i øvrigt mener har været afgørende for det nuværende gode forhold på tværs af den dansk-tyske grænse.

FREDERIK 4. VAR ENEVÆLDIG KONGE FRA 1699-1730
OG UNDERSKREV FREDSAFTALEN PÅ FREDERIKSBORG 14/7 1720.

På nuværende tidspunkt rækker det ud over min og – gætter jeg på – de fleste andres fantasi at forestille sig, at grænsen mellem Danmark og Tyskland nogensinde skulle blive ændret. Men dybest set er der jo ingen garantier for noget.

Det samme kan man sige om den dansk-svenske grænse. Den kunne som sådan godt blive ændret en gang i fremtiden. Men det tyder umiddelbart ikke på, at det ligger lige for, vel?

Da svenskerne fik overdraget Skåne, Halland og Blekinge i 1658, kunne man som dansk magthaver gøre sig forhåbninger om en generobring. Det var i hvert fald det klare mål og den store drøm i tiden efter. Men når man ser med nutidens blik, bliver det tydeligt, at muligheden for en dansk generhvervelse af skånelandene var stærkt begrænset, da først områderne var blevet tabt.

Da Frederik 4. efter flere forsøg på tilbageerobring satte sin underskift på Frederiksborgfreden 14. juli 1720, var det sandsynligvis med sin og samtidens erkendelse af det urealistiske i nogensinde at generhverve områderne.

Tabet og generhvervelsesforsøgene

Da Frederik 4. fattede pennen og underskrev den færdigforhandlede fredsftale, der afsluttede Danmarks deltagelse i Store Nordiske Krig, på Frederiksborg Slot, afsluttede han også en periode med flere forgæves forsøg på at generobre de tabte landsdele.

I 1709 greb danskerne chancen, da Sverige så afgørende svækket ud efter Karl 12.s nederlag til russerne ved Poltava i nutidens Ukraine. Under mottoet "aut nunc aut nunquam" – nu eller aldrig – gik 15.000 mand i land ved fiskerlejet Råå syd for Helsingborg. Danskerne fik godt fat i Skåne, og svenskerne under ledelse af Magnus Stenbock måtte i første omgang trække sig tilbage mod Småland. Året efter vendte de dog stærkt tilbage. Danskerne led et stort nederlag i Slaget ved Helsingborg og måtte i al hast flygte tilbage over sundet. Inden nåede man dog at slagte 5000 heste i Helsingborgs gader. Man kunne ikke nå at få dem over sundet, og så var det bedre at lade dem rådne og sprede sygdom end at lade svenskerne overtage et værdifuldt bidrag til krigsførelsen.

Da freden blev forhandlet færdig stod det klart, at de erobrede besiddelser i Skåne ikke kunne beholdes. "Ikke en eneste landsby" lød det fra de franske diplomater

I 1716 var der planlagt et nyt invasionsforsøg over sundet med en fælles dansk/russisk hær, men den russiske kejser Peter den Store bakkede ud og begyndte i stedet forhandlinger med svenskerne. Efter Karl 12.'s forgæves forsøg på erobring af Norge og hans død i 1718 bevægede den lange konflikt sig mod en afgørelse ved forhandlingsbordet, som dog var flere år undervejs.

Øresund skulle deles op

Danskerne havde vundet slag mod svenskerne i Holsten og havde ved hjælp af flåden forhindret svensk erobring af Norge. Svenskerne var derudover i knæ efter det store nederlag til russerne. Men det var ikke nok til at opnå territoriale gevinster i skånelandene. Det kom slet ikke på tale. Englænderne og franskmændene mæglede i forhandlingerne og var imod.

40 år tidligere havde situationen været stort set den samme. I Skånske Krig 1675-79 var danskerne ligeledes gået i land ved Helsingborg, men fik prygl i Slaget ved Lund. Enkelte besiddelser i Skåne blev dog fastholdt krigen igennem og Danmark var også stærkest på søen. Men da freden blev forhandlet færdig stod det klart, at de erobrede besiddelser i Skåne ikke kunne beholdes. "Ikke en eneste landsby" lød det fra de franske diplomater, og det var franskmændene, der mere eller mindre dikterede freden.

Øresund skulle dø og pine deles op. Det tidligere rent danske stræde var langsomt men sikkert ved at blive forvandlet til internationalt farvand. Da svenskerne var i fremmarch i midten af 1600-tallet, blev de støttet af en nederlandsk flåde, der så en mulighed for at reducere danskernes position, men da svenskerne få år senere så ud til at opløse Danmark totalt, fik piben en anden lyd. Nederlandene var nu i forbund med Danmark og holdt med en hjælpeflåde Danmark oven vande.

DEN DANSKE FLÅDE ANFØRT AF NIELS JUEL VANDT SLAGET I KØGE BUGT I 1677, MEN DET VAR IKKE NOK TIL AT GENEROBRE DE TABTE BESIDDELSER ØST FOR SUNDET.

Da den endelige fred efter krigen 1657-60 skulle forhandles på plads, var det England, Frankrig og Nederlandene, der under trussel om militær indgriben udstedte Danmark og Sverige betingelserne. Sverige kunne beholde de nyligt erobrede besiddelser øst for Øresund, men ikke mere. Stormagterne foretrak sundet delt.

Generelt var Danmark mere og mere afhængig af større magters velvilje. Hvordan kunne det være, og hvorfor var stormagterne tilhængere af et delt Øresund med en stat på hver kyst?

Hvorfor stormagterne ville dele

I modsætning til situationen i forbindelse med 1800-tallets slesvigske krige, hvor det for de europæiske stormagter ikke var altafgørende, om Danmarks sydlige grænse kom til at ligge 100 kilometer nordligere eller sydligere end den endte med at gøre, var der helt andre interesser på spil i det østlige Danmark, da skånelandene gik tabt.

Passagen gennem Øresund til markederne langs Østersøens kyster havde udviklet sig til at have stor betydning for flere europæiske stater. Især sømagterne Nederlandene og England var dybt afhængige af import af råvarer fra Polen, Preussen og Sverige og udskibningen af disse fra fx Danzig/Gdansk og Königsberg/Kaliningrad.

Det gjaldt store forsyninger af korn, der kunne dække det hjemlige fødevarerunderskud. Derudover gjaldt det importen af jern, tømmer, tjære og hamp til bygning og vedligeholdelse af den flåde, der var hele grundlaget for magten. Afhængigheden er blevet sammenlignet med de moderne vestlige industristaters afhængighed af olie fra Den Persiske Golf.

Totalspærringen under syvårskrigen mødte store protester internationalt og var nødvendig at ophæve efter kort tid. Resultatet blev en grundlæggende mistillid til Danmark og en frygt for, hvornår man fra dansk side igen kunne finde på at lukke sundet af

Paradoksalt nok havde den øgede trafik gennem sundet til en begyndelse været et stort aktiv for Danmark. Handelssamkvem havde altid eksisteret mellem det vestlige Europa og handelsbyerne i Østersøen. Man havde dog fortrinsvis omladet skibene ved roden af den jyske halvø, derefter padlet eller trukket lasten over land for til slut at omlade til et nyt skib på den anden side.

Ummelandsfarten, ruten til Østersøen rundt om Nordjylland og gennem de danske sunde og bæltter, havde været opfattet som alt for risikabel. I den sene middelalder ændrede denne opfattelse sig dog. Skibene blev større og stærkere, og efterhånden valgte man risikoen for at støde på grund i Skagerrak frem for besværet og udgifterne ved omladningen i det sydlige Jylland/nordlige Tyskland. Den danske kongemagt kontrollerede begge sider af Øresund og indførte Øresundstolden omkring 1429. Den blev i de følgende århundreder en af de vigtigste indtægtskilder for landet.

INDGANGEN TIL ØSTERSØEN GENNEM ØRESUNDS SMALLESTE PASSAGE GIK LANGSOMT MEN SIKKERT FRA AT BLIVE OPFATTET SOM DANSK HAV TIL BLIVE INTERNATIONALT FARVAND.

Dominium maris Baltici

Skibsfarten gennem sundet gik en vej, opad. I perioden 1497-1547 passerede i gennemsnit 1336 skibe årligt gennem Øresund. I perioden 1590-1599 var tallet steget til 5623 skibe årligt. Mængderne, de enkelte skibe kunne transportere, blev heller ikke mindre.

En ting var, at den danske konge kontrollerede indgangen til Østersøen og derfor kunne opkræve told. Det var et irritationsmoment, men skabte mest modstand og vrede, når tolden pludselig blev væsentlig forhøjet i for den danske stat økonomisk pressede situationer. En større frygt for sømagterne var den danske konges mulighed for simpelthen at spærre adgangen gennem sundet og direkte forhindre handelsskibene i at nå frem til de livsvigtige forsyninger fra Østersøen.

Under den nordiske syvårskrig fra 1563-1570 med Danmark og Sverige som hovedaktører lukkede Danmark flere gange sundet af med det formål at bremse vigtige forsyninger til Sverige. Hvad der tidligere havde været et dansk pressionsmiddel, blev nu en realitet. Selektive spærringer af fx et enkelt lands skibe i forbindelse med en konflikt var i denne periode et jævnlige benyttet magtmiddel fra dansk side. Men totalspærringen under syvårskrigen mødte store protester internationalt og var nødvendig at ophæve efter kort tid. Resultatet blev en grundlæggende mistillid til Danmark og en frygt for, hvornår man fra dansk side igen kunne finde på at lukke sundet af.

Grundlæggende voksede den udenlandske interesse for østersøregionen i denne periode. Store europæiske konflikter og alliancesystemer havde eksisteret længe, men det nordiske område havde haft karakter af periferi, hvor interne konflikter ikke havde vedrørt magter uden for området. Kalmarunionens interne stridigheder og de efterfølgende dansk-svenske konflikter efter unionens opløsning havde kunnet udkæmpes i fred.

Men den voksende handelsmæssige afhængighed ændrede på disse forhold og bragte roligt men sikkert de nordiske stater ind i et større europæisk magtbalancesystem.

Den danske politik havde ellers ofte været udtrykt som "Dominium maris Baltici", at have fuld kontrol over Østersøen og over de danske sunde og bæltter ved hjælp af en stærk flåde, stærkere end den svenske, og ved ikke at lade en stat som Polen opbygge en i det hele taget.

Det krævede selvfølgelig en veludbygget og velvedligeholdt flåde. Og det havde man. Under syvårskrigen 1563-70 følte Nederlandene og deres daværende overherre Spanien ikke at de kunne gøre noget ved danskernes sundspærringer.

De vesteuropæiske sømagter havde op gennem 1500-tallet endnu ikke fået opbygget flåder, der kunne støtte deres økonomiske og handelsmæssige interesser, men da de først udnyttede deres større økonomiske ressourcer til at opbygge stærke flåder, kunne Danmark ikke følge med.

Men ikke mange årtier senere var billedet skiftet. Danmark måtte for bare at beholde selvstændighed og en eller anden form for indflydelse søge alliancer. De vesteuropæiske sømagter havde op gennem 1500-tallet endnu ikke fået opbygget flåder, der kunne støtte deres økonomiske og handelsmæssige interesser, men da de først udnyttede deres større økonomiske ressourcer til at opbygge stærke flåder, kunne Danmark ikke følge med. Heller ikke Sverige, selvom man her var i den såkaldte "Stormagtstid" med besiddelser i hele østersøområdet. Danmark og Sverige sled hinanden op gennem flere hundrede års gentagende konflikter, og magter som Nederlandene, Frankrig, England og senere Rusland voksede i styrke for til sidst at gøre de nordiske stater helt afhængige af sig.

Da først disse magter havde fået opfyldt ønsket om et delt Øresund, lod de ikke den modsatte situation opstå igen.

Øresundstolden fortsatte derimod, hvad der måske umiddelbart kan virke lidt underligt. Men som tidligere nævnt var stormagternes største frygt ikke tolden, men eventuelle spærringer af sundet.

Øresundstolden var indført og udbygget i en epoke, hvor danske konger i højere grad kunne føre selvstændig udenrigspolitik. Nu blev dens opretholdelse helt og holdent afhængig af større magters velvilje, inden den blev endeligt afskaffet i 1857. Efter 1658 så Sverige og Nederlandene en fordel i toldens opretholdelse, da de med deres toldfriheder- og fordele havde handelsmæssige fordele frem for lande uden.

Ved forhandlingerne i 1720 var det blevet England, der havde bukserne på. Her fik det svækkede Sverige frataget sin toldfrihed. Dels fordi englænderne var trætte af denne svenske fordel, og fordi der her var mulighed for at give en indrømmelse til Danmark, for hvem territorieudvidelser ikke kunne komme på tale, men som skulle have et eller andet ud af en krig, man ikke havde tabt.

Skånelandene og Danmark

Og sådan gik det til, at Skånelandene blev tabt og umuligt kunne vende tilbage, lige meget hvor meget man prøvede. Områder, der ellers havde været ”dansk kerneland” lige siden rigets grundlæggelse med nogle af de fedeste jorde og største herregårde. Det første nordiske ærkebispesæde blev oprettet i Lund i 1103. Lund var så dansk, at Sverige og Norge ønskede – og ret hurtigt fik – deres egne ærkebispedømmer i hhv. Uppsala og Trondheim. Da Svend, Knud og Valdemar delte riget i 1100-tallet, fik de hver hhv. Jylland, Sjælland og Skåne og da der hundrede år senere blev nedskrevet landskabslove var det også med en for hver landsdel – hhv. Jyske, Sjællandske og Skånske lov.

De tider var forbi, især grundet stormagternes ønske, men svenskerne havde også gjort deres indsats for at umuliggøre en tilbageerobring udover ved det rent militære forsvar. I første omgang havde indsatsen for at integrere Skåne i den svenske stat været begrænset, men efter første revancheomgang i Skånske Krig 1675-1679 blev der sat gang i en omfattende proces med blandt andet en sproglig forsvenskning.

Det var i øvrigt ikke normal praksis. Fyrster regerede i reglen over stater med flere forskellige sproglige områder. Det danske rige bestod hovedsageligt af dansk-, norsk-, islandsk og tysktalende, og det svenske af bl.a. svensk-, finsk-, estisk- og tysktalende. Disse rigers periferiområder havde også tit en eller anden grad af selvstændigt styre.

Da danskerne sejlede over sundet for sidste gang 30 år senere var tiden en anden. Skåningerne var blevet svenske, og det blev de ved med at være

Men Skåne var et særligt tilfælde. Det nyttede ikke noget at lade stå til. Man kunne nemt så tvivl om loyaliteten, så befolkningen måtte knyttes tættere til den svenske stat og fjernes fra den danske. En del danske bønder var flygtet fra Skåne til Sjælland med lovnin om skattefrihed. Andre blev tvangsdeporteret til fjerntliggende Ingermanland ved den russiske grænse, mens smålandske bønder flyttedes til Skåne for at ”svedificere” området. Universitetet i Lund blev oprettet for at uddanne loyale svensktalende præster og embedsmænd, og den militære tilstedeværelse var stor.

Resultatet af denne proces var, at oddsene for dansk succes ved det andet revancheforsøg i 1709 var ufattelig små. I den første revanchekrig var befolkningens sympati i overvejende grad stadig på dansk side, men efterhånden som krigens spor af drab, voldtægt, plyndringer, sult og sygdom spredte sig i det skånske landskab, blev ønsket om tilbagevenden til den danske krone erstattet med et ønske om fred. Og da danskerne sejlede over sundet for sidste gang 30 år senere var tiden en anden. Skåningerne var blevet svenske, og det blev de ved med at være.

Litteratur

En europæisk danmarkshistorie – Fra oldtiden til i dag, Lars Hovbakke Sørensen, 2014

Dansk udenrigspolitisk historie, Bind 2: Revanche og neutralitet, 1648-1814, Knud J. V. Jespersen og Ole Feldbæk, 2002

Øresunds strategiske rolle i et historisk perspektiv, Johan Engström og Ole L. Frantzen (red.), 1998

Europa: Identitet og identitetspolitik, Uffe Østergård, 1998

Alle fotos: Wikimedia Commons og privat.

**RASMUS
FRIIS
EFFERSØE**

SENESTE ARTIKLER

Rasmus Effersøe er stud.mag. i historie, og særligt Danmarks og Nordens historie har hans interesse. Han har siden 2016 været ansat på Kronborg Slot, hvor han har været vært, guide og arbejdet med udvikling af slottets formidling. Han har også været ansat som vært og omviser på Mosede Fort – Danmark 1914-18.

For Rasmus Effersøe er behovet for forståelse af fortiden et grundvilkår. Uden et historisk perspektiv på tingene, føles nutiden ikke lige så interessant. Det gælder, hvad enten det handler om fæstninger, folkestyre eller fodbold.

Vil du støtte Rasmus skrivearbejde, er du naturligvis velkommen til at sende en mønt på mobilepay. 25396385

Et åbent og uafhængigt medie

POV blev grundlagt 1. februar 2016 af journalisterne Morten Bay, Annegrethe Rasmussen og Signe Wenneberg.

POV's udgangspunkt er en demokratisk åbning i et mediebillede, der i stigende grad domineres af landsdækkende og globale mediehuse, som du kan være med til at fastholde [ved at støtte vores arbejde](#).

Modsat flere traditionelle medier, hvor flere og flere tekster og mere og mere debat ligger bag lukkede betalingsmure, leverer POV's mangfoldige skare af skribenter originalt, gennemarbejdet indhold, som stilles gratis tilgængeligt for alle. Det vil vi selvfølgelig blive ved med.

Det er POV's mission at fungere som åbent og inklusivt medie, hvor vi i særlig grad ønsker at tilbyde en medieplatform til emner, enkeltpersoner, fællesskaber og organisationer, der ikke har taletid i det etablerede mediebillede.